Хр. П. Константиновъ

НЕПОКОРНИТѢ СЕЛА
въ
РОДОПСКИТѢ ПЛАНИНИ

(Обективно разглѣдване тоя въпросъ за врѣмето отъ 1878 до 1886 год).

КНИГА I.

1878—1879.

(Препечатана отъ списанието „Трудъ“, кн. VIII, IX и X.)

ТЪРНОВО
Скоро-Печатница на П. Х. Панаиотовъ.
1887.

Продава се по 20 ст.

Хр. П. Константиновъ

НЕПОКОРНИТѢ СЕЛА
въ
РОДОПСКИТѢ ПЛАНИНИ

(Обективно разглѣдвание тоя въпросъ за врѣмето отъ 1878 до 1886 год).

КНИГА I.

1878—1879.

(Препечатана отъ списанието „Трудъ“, кн. VIII, IX и X.)

ТЪРНОВО
Скоро-Печатница на П. Х. Панаиотовъ.
1887.

НЕПОКОРНИТѢ СЕЛА

въ

Родопскитѣ планини.

Прѣди да пристжпимъ къмъ разглѣдванне въпроса за непокорнитѣ села въ Родопитѣ отъ 1878 год. намѣрваме за добрѣ да направимъ единъ кратъкъ прѣглѣдъ на Рупчосската Околия, въ землището на която спаджтъ 17 отъ 21-тѣхъ непокорни помашки села, като сжщеврѣменно хвърлимъ единъ бѣгълъ поглѣдъ върху нѣкои тамошни събития отъ 1876 до 1878 год., събития тѣсно свързани съ причинитѣ за непокорството. Прѣдговора по тозъ въпросъ, читателитѣ ще видятъ въ напечатената, миналото лѣто, книга II по сжщия въпросъ. Настоящата книжка ще съдържа: кратъкъ географически прѣглѣдъ на Рупчосската Околия, свѣдения за стария Тжмржчлия Хасанъ-Ага и за сина му—прочутия Ахмедъ Ага, географическото положение на непрѣдаденитѣ села, разстоянията имъ отъ Пловдивъ, тракийското поле и границитѣ и събитията въ Рупчоската Околия между 1876 и 1879 год., отъ което ще си изяснимъ причинитѣ за непокорството.

I.

Рупчосската Околия лѣжи на югъ отъ Пловдивъ въ нѣколко долини низъ сѣвернитѣ расклонения на Родопскитѣ планини. Водитѣ, що текжтъ низъ тая околия се сливатъ въ Чепеларската, Дермендерската и Кричимската рѣки (дѣсната страна на коритото), Маричини дѣсни притоци. Тая околия, административно е привързана къмъ Пловдивското Окржжие и граничи, спорѣдъ първото административно распрѣдѣление на бившата Ист. Румелия, съ Кърджалийската, Хаджелеската, Конушската, Пловдивската и Пещерската околии и съ Неврокопската (отъ къмъ Македония) и Ахж-Челебийската (отъ къмъ Одренско)

кази. При най-южната точка на Рупчоската Околия се срѣщатъ границитѣ на Източна-Румелия, Одринската Область и Македония, и тамъ е вододѣла на Марица и Арда, и Марица и Мѣста.

Рупчосската Околия е цѣла планинска. Въ турско врѣме тя се съставляваше отъ 66 села и допираше до сѣвернитѣ Родопини поли [1]), но подиръ освобождението, по новото административно распрѣдѣление на Ист. Румелия, крайнитѣ планински или приполскитѣ села ѝ са отнеха, та ѝ са оставиха само 44 села, а именно:

1) Въ корито на Чепеларската рѣка 19 села: Малево, Косово, Югово (българо-християнски), Сафтжще, Гюндюзица, Чюкуръ-Кйой (старото му име е *Забордо*), Борово, Крушово, Дряново, Карамушица, Еръ-Кюприя, Бѣлица, Лакавица, Богутюво, (българо-мохамедански), Фойпа, Павалско, Нарѣченъ и Чепеларе (смѣсени).

2) Въ Дермендерската рѣка 9 села: Ситово, Лилково, Бойково, Дѣдово, Чуренъ (българо-християнски), Дормушово, Тжмржчь, Брѣзовица и Петваръ (българо-мохамедански).

3) Въ дѣсната страна на Кричминото корито 17 села: Черешово, Оспково, Михалково, Чуриково, Лѣсково, Грохотно, Брезье, Беденъ-Баня, Гьоврень, Мугла, Триградъ, Балабанъ, Кюстенджикъ, Настанъ, (българо-мохамедански), Широка-Лжка, Върбово и *Стойкитѣ* (смѣсени).

Така щото имаме 8 села българо-християнски, 29 българо-мохамедански и 7 смѣсени.

Тая околия е населена само съ българе отъ християнско и и мохамеданско вѣроисповѣдания. Християнитѣ българе са наричатъ *рупци*, мохамеданитѣ—*помаци*.

Когато стана народно прѣброявание въ Ист. Румелия прѣзъ 1880 год., тогава имаше само 13 непокорни села. Прѣброени бѣха 32 села, отъ които 4 по-послѣ са присъединиха къмъ непокорнитѣ. Въ прѣброенитѣ 32 села е имало 3363 кжщи, 3946 домакинства съ 19,326 жители, отъ които 9680 мжже (4864 бъл. хр., 4748 бъл. мох. и 68 цигани мох.) и 9646 жени (4583 бъл. хр., 5005 бъл. мох. и 58 циг. мох. [2]) Числото въ 13-тѣхъ непрѣдадени села е неизвѣстно. Прѣдполагжтъ да е 19,000 души въ 13 села никога неуправлявани отъ Румелия, въ 4 тѣхъ прѣброени и отъ послѣ отцѣпени отъ областьта и въ 4-тѣхъ непокорни села отъ Пещерската Околия [3]). Въ прѣброенитѣ четире села отъ непрѣдаденитѣ има: 196 кжщи, 233 дом. съ 1140 жит. (563 м. 577 ж.)

По прѣброяванието, направено въ Ист. Румелия на 1-й Януарий 1885 година, въ 29 тѣхъ прѣброени села е имало 3740 кжщи, 56 дюкяне, кръчми и ханища, сичко 3806 сгради, въ които сж живѣли 4327 домакинства съ 20,821 д жит. (9499 м. и 11,322 жен.,) отъ които 10,046 бъл. хр. (4528 м. и 5518 ж.,) 10671 бъл. мох. (4917 м. и 5757 ж.,) 5 грьк. хр. (4 м. и 1 ж.) и 88 циг. мох. (44 м. и 44 ж.) Въ статис-

1) Гл. Народонаселението въ Пловдивский санджакъ. Лѣтоструй 1870 стр. 73.
2) Официална Статистика на Ист. Румелийското население. Пловдивъ 1880.
3) Стеногр. Дневници на Обл. Събрание, Трета Редовна Сессия, 1881 стр. 670.

тиката за 1885 год. българо-мохамеданцитѣ личжтъ като „турци“ [1]) не е отбѣлѣзано нигдѣ, че сж „помаци,“ но това е направено отъ управляющитѣ Румелия, може би, за угода на Високата Порта и за да са дава на бившата автономна областъ колкото са може шаренъ видъ.

По-голѣми села въ Рупчоската Околия сж: Широка-Лжка, Чепеларе и Павелско (смѣсени) и Лакавица (бъл. мох.). Между непокорнитѣ села по-голѣми сж: Триградъ, Михалково, Бѣденъ-Баня, Настанъ, Гьовренъ и Тжмржчъ. Околийски центръ прѣди освобождението не е имало, а подиръ освобождението са нарѣди да бжде за прѣдадедепитѣ села въ Чепеларе, едно отъ най-добритѣ села въ Околията, расположено въ нѣколко дола, които образуватъ Чепеларската рѣка, 15 часа далечь отъ Пловдивъ и единъ часъ до турската граница къмъ Ахж-Челеби (Одринско). Сѣдалището на непокорнитѣ села, най-напрѣдъ бѣ въ Настанъ, послѣ е било въ Триградъ, било е и въ Михалково, та че най-сетнѣ, когато Тжмржчлията Ахмедъ-Ага, прѣдсѣдатель на учредената отъ него и отъ другаритѣ му Родопска Република, сполучи въ 1881 год. да присъедини къмъ непрѣдаденитѣ села още четири по-напрѣдъ прѣдадени и нѣколко години управлявани отъ румелийскитѣ власти, сѣдалището се прѣмѣсти въ с. Тжмржчъ, 8 часа далечь на югъ отъ Пловдивъ.

II.

Слѣдъ завладяването на Родопскитѣ планини посрѣдствомъ въвождение мохамеданската вѣра у населението, въ източната часть на Родопитѣ турцитѣ сж довели и заселили турци преселници изъ Мала-Азия. Това сж онѣзи необузданни и опустошителни скакалци, които въ края на миналото и въ началото на настоящето столѣтие сж опустошавали и плѣнили Българското отечество. Това сж извѣстнитѣ *кърджалии*, чиито потомци днесъ засѣлявжтъ частъ отъ срѣднето и цѣлото долно корито на р. Арда, а именно Кжрджалийско, Султанъ-Ерско, Чирменско, и планинската часть на Хасковско. Въ срѣдня и западна Родопа обаче, завладателитѣ биле прѣдали земитѣ и помохамеданченитѣ българи да ги владѣжтъ и управлявжтъ помохамеданченитѣ българи—голѣмци. Всѣка долина или нѣколко долини сж биле подъ неограниченото управление на единъ *дере-бей*, слѣдъ смъртьта на който или сж раздѣляли дере-бейлика на по-малки дѣлове, или сж водили кървави борби за наслѣдството. Кой е управлявалъ кращето Рупчосъ въ старо врѣме, неможе за сега да са знае, но къмъ края на миналото столѣтие тамъ се е прогласилъ за управитель единъ голѣмецъ българинъ-мохамеданецъ, отъ новооснованото подиръ дохождането на турцитѣ помашко село *Тжмржчъ*, на име Хасанъ-Ага. Хасанъ-Ага е прибиралъ данъка отъ Рупчосъ, ходилъ е съ многочисленни дружини да прислѣдва кжрджалиитѣ, помагалъ е на царщината въ войнитѣ, които е имала въ първата четвъртина на настоящето столѣтие, но не е рачилъ да допуща царщината да са мѣси въ вжтрѣшнитѣ работи на кра-

1) Официална Статистика на Ист. Румелия за 1885 год. Гл. Пловдивско Окржжие, Рупчосска Околия.

ището му. Когато турското правителство избило Еничеритѣ въ врѣмето на Султанъ Махмуда и започнало да сбира рѣдовна войска, Тѫмрѫчлията Хасанъ-Ага много врѣме са е опиралъ на тая распорѣдба, догдѣто той послѣ се съгласилъ да дава извѣстно число войници по негово усмотрѣние. Ако въ Цариградъ е имало да са плаши правителството отъ голѣмцитѣ въ разнитѣ области, то най-много са е плашило и най-много главоболия е имало отъ Пазавантооглу въ Видинъ, отъ Кьоръ-Оглу въ Мала-Азия и отъ Тѫмрѫчлията въ Родопитѣ. Особенно послѣдния не е зачиталъ официалнитѣ турски власти до неотколешно врѣме, както са види отъ слѣдующата случка.

Около прѣзъ 1845 год. въ Пловдивъ билъ назначенъ за паша нѣкой си Дели Исметъ. Когато дошелъ на мѣстоназначението си, узналъ че въ границитѣ на Пловдивския пашалѫкъ има краище, което са управлявало отъ единъ независимъ владѣтель. Това билъ Тѫмрѫчлията Хасанъ-Ага. Дели Исметъ Паша търпѣлъ нѣколко врѣме, но любопитството му го принудило да посмѣе и повика Хасанъ-Ага, само да го види какъвъ е човѣкъ. На първитѣ пашови пратенници Хасанъ-Ага гордо казалъ, че нѣма нужда и неиска да се срѣща съ Дели-Исмета; на вторитѣ казалъ, че ако Дели Исметъ е много мераклия да го види свободенъ е да отиде въ Тѫмрѫчь; на третитѣ той не си далъ трудъ и да отговори. Тогава Дели Исметъ паша се обърналъ до мохамеданскитѣ голѣмци Пловдивчане, стари приятели на по-стария Тѫмрѫчлия, тѣ да го повикатъ. Голѣмцитѣ проводили тѣхни хора до Хасанъ-Ага, и го помолили отъ тѣхно име да отиде въ Пловдивъ за да го види пашата. Хасанъ-Ага не строшилъ хатѧра на старитѣ си приятели и съ 600 души левентъ юнаци, опасани съ алени пояси, огиздени съ гевезени джемадане и съ *ачикъ-еллии* коперане, обрѫжени съ посрѣбрени тюфеци и пищоли, накичени съ срѣбърни паласки и червени като кръвъ калемлици, отзовалъ са ненадѣйно въ Пловдивъ. Той са отправилъ право въ пашовия конакъ до р. Марица. Дружината му напълнила двора и градината, обиколила отъ всички страни конака, а Хасанъ-Ага съ нѣколко души, безъ да пита нѣкого, влиза при пашата. „Добръ день, добръ день, защо ма викашь“ пита Хасанъ Исмета безъ да сѣда. „Викамъ та да та видя“ отговорилъ пашата. „Добрѣ, виждъ ма, видѣ ли ма?“ казалъ Хасанъ-Ага. „Видѣхъ та“ отговорилъ пашата. „Като ма виде, добрѣ видѣ ли ма? сбогомъ, сбогомъ“ свършилъ Хасанъ-Ага и си излѣзлъ. Прибралъ си дружината и са опѫтилъ назадь. Оплашения въ началото паша, дошелъ на себе си слѣдъ излизанието на Хасанъ-Ага изъ конака и казалъ на окрѫжающитѣ го голѣмци: „право да ви кажа, нищо неразбрахъ, върнете го назадъ по-хубавѣ да са видимъ съ този човѣкъ и да са разберемъ.“ Нѣколко голѣмци стигнали Хасанъ-Ага до Шадравана въ Узунъ-Чаршия и му рѣкли: „върни са назадь, върни, пашата та вика по-добрѣ да са видите..“ Хасанъ-Ага са обърналъ малко на дѣсно и отговорилъ: „кажете пашопуму, че мень е майка еднажь раждала“ и бутналъ коня си, та са върналъ съ многобройната си дружина въ Тѫмрѫчь.

Когато той е управлявалъ Рупчосъ, наказвалъ е съ смърть сички злодѣйци, които не сѫ могли майсторски да крадѫтъ и убивѫтъ.

Особенно немилостивъ е билъ къмъ онѣзи, които са докачвали честьта на жена или мома. Той е управлявалъ или по-добрѣ да кажемъ владѣлъ Рупчосъ,, цѣли 70 год.

Отъ 1860 год. властьта прѣминала у сина му Ахмедъ-Ага. Той са покорявалъ на царското правителство само до нѣкѫдѣ. Допусна да ходѭтъ помацитѣ да теглѭтъ жребие при наборитѣ, но недопусна щото правителството да назначи по установения рѣдъ мюдюръ въ Рупчоската нахия; недопусна и филибелишко заптие да снове низъ подвѣдомственнитѣ му села; недопусна да са опрѣдѣли и нахийски центръ въ Рупчосъ, както се опрѣдѣлиха въ другитѣ нахии отъ Пловдивското окрѫжие. Ахмедъ-Ага просто обикаляше селата подъ видъ на Кѫръ-Агасѫ; събираше данька, наказваше злодѣйцитѣ и чапкѫнитѣ, а по-голѣмитѣ прѣстѫпници прѣпращаше въ Пловдивъ.

Прѣзъ врѣмето на Срѣдно-Горско-Родопското възстание въ 1876 год. Тѫмрѫчлията, по заповѣдь отъ Пловдивъ и Одринъ, въоружи помацитѣ и циганитѣ низъ цѣлий Рупчосъ и съсипа Перущица. На отивание и връщание, помацитѣ башибозуци ограбиха много български села въ Рупчоско, Ахѫ-Челебийско, Конушско и Пловдиско. За тия му подвиги, той е явно билъ осѫденъ на смьрть, а тайно награденъ съ ордени отъ турското правителство. Прѣзъ врѣмето, когато Русситѣ навлѣзоха въ Тракийското поле, прѣвзеха Пловдивъ и навлѣзоха до нѣйде въ Родопитѣ, той избѣга къмъ бѣломорскитѣ брѣгове. Като видѣ, че русситѣ не завзеха Родопскитѣ планини, завьрна са въ сѫщата година и взе дѣйствително участие въ Мохамеданското Родопско възстание, организирано и водено отъ англичанина Сенклера прѣзъ 1878 г. А слѣдъ потушението на това възстание, той задьржа подъ властьта си 17 румелийски села, въ които възстанието score=неможа да са потуши и които сѫ и до днесь като остатъкъ отъ многословутото онова възстание.

Прѣди нѣколко години, той зарѫча въ Пловдивъ да го назначѭтъ за Рупчоски Кантоненъ Началникъ, та тѫй да повьрне на Румелия непокорнитѣ села. Обаче по нѣкакви си византийски съображения румелийскитѣ управници неблаговолиха да му дадѭтъ тази длъжность. Ако Тѫмрѫчлията бѣ назначенъ на автономска служба въ Рупчосъ, щѣше още въ началото да са въдвори миръ и тишина въ онова планинско краище, горитѣ щѣха да са завардѭтъ отъ опустошавание, разбойничества нѣмаше да има, та че най-сѣтнѣ и въпроса за 21-тѣхъ непрѣдадени села отдавна щѣше да е рѣшенъ и Турция нещѣше да има поводъ да изиска по турско-българската спогодба едно широко пространство планински стратегически мѣста и да нащърби географическата и политическата карта на България, установена въ Берлинский Конгресъ.

III.

Отъ 9-тѣхъ села, лѣжащи въ коритото на Дермендерската рѣка тритѣ българомохамедански: Тѫмрѫчь, Брезовица и Петваръ, отъ 1880 год. на самъ напѫдиха жандармитѣ и контролеритѣ (за броение и провѣряване снопитѣ) и са обърнаха и присъединиха къмъ

18-тѣхъ българо-мохамедански села въ Кричимската долина, които села бѣха замѣсени въ звѣрствата прѣзъ 1876 год., не бѣха завзимани отъ никаква християнска войска, прогласили са бѣха независими слѣдъ обнародванието на Берлинский договоръ, по който тѣ спадаха вътрѣ въ границитѣ на областьта „Ист. Румелия." 14 отъ 18-тѣхъ села въ Кричмината долина спадѫтъ отъ дѣсната страна на рѣката; тѣ принадлѣжѫтъ къмъ Рупчосската околия (Пловдивско окрѫжие)—и имената имъ сѫ слѣдующитѣ: Черешово,[1]) Осиково, Чуриково, Михалково, Лясково, Брезье, Беденъ-Баня, Настанъ, Грохотно, Гьоврень, Балабанъ, Мугла, Триградъ и Кюстенджикъ; а четиритѣ останали, а именно: Селча, Дьовлень, Кара-Булакъ и Наиплие, сѫ расположени на лѣво отъ р. Кричма и припадатъ къмъ Пещерската околия (Пазарджикско окрѫжие) спорѣдъ териториалното распрѣдѣление на Ист. Румелия отъ 1879 год. Слѣдователно, вѫтрѣ въ границитѣ на автономната область Ист. Румелия, имало непрѣдадени или независими цѣли 21 села, безъ часть отъ Бабешкитѣ колиби въ сѣверната страна на Доспатъ—които тоже влизатъ въ Ист. Румелия—и безъ малкото село Дешюкъ-Дере до Наиплие, което не са туря въ числото на непокорнитѣ села, понеже то не съставлява особенна община. За да исходимъ отъ сѣверъ къмъ югъ пространството, което завзематъ непокорнитѣ села, трѣбатъ ни 20 часа ходъ отъ *Тиклата* (4 часа на югъ отъ Пловдивъ, отъ дѣто захваща землището на с. Тѫмрѫчь) до Гора *Каинъ-Чалѫ-Тепе* (при южната точка на границата, която, като носъ са вдава въ Македония и Одринско), а отъ западъ къмъ истокъ—10-12 часа отъ изворитѣ на Дьовленската р. *Домузъ-Дере* (най-голѣмъ Кричминъ притокъ отъ лѣво) до планината Кара-Балканъ (водораздѣлъ на Лясковската и Чурюковската рѣка, Кричмини дѣсни притоци) и Чокурь-Кьойската рѣка *Чокуръ-Дере*, лѣвъ притокъ на Чепеларската рѣка.

Сега ще разглѣдаме географическото положение на 21-тѣ села, приблизителното имъ разстояние едно отъ друго, отстоянието имъ до Пловдивъ, до границата между Румелия и Републиката и до турската граница; освенъ това ще видимъ по колко кѫщи сѫ имали и, какви даждия сѫ плащали прѣди Русско-Турската война. Разстоянията сѫ опрѣдѣлени въ часове на посока по русската карта въ сравнение разстоянието на селата въ Чепеларската долина, а за даждията сѫ земени цифритѣ изъ статистический календарь на Одринската область за 1874 год. (1290 отъ Егира[2]). За численностьта на населението въ четиритѣ села: Тѫмрѫчь, Брѣзовица, Петварь и Черешово сѫ земени цифритѣ изъ официалната статистика на Ист. Румелия отъ 1880 год., когато сѫ били подъ автономията и сѫ прѣброени. За числото на кѫщитѣ прѣди войната взети сѫ свѣдения отъ Ахмедъ Ефенди Салиевъ, Рупчоски Кѫръ-Агасѫ въ турско врѣме.

1. **Тѫмрѫчь** (старото име е Тѫмнашъ[3]) лѣжи на р. Тѫмрѫчь,

---

1) Това село тоже е управлявано нѣколко врѣме отъ Ист. Румелия.

2) Гл. Салнаме Виляети Едирне 1290. Стр. 209—211.

3) Гл. Тѫмрѫшката Република и нейний Президентъ Ахмедъ-Ага. Борба. Год I. Бр. 13. Стр. 3. Подл. стълпъ 2.

дѣто са вливѫтъ въ нея нѣколко дола. Като мѣсторождение на стария Тѫмрѫчлия Хасанъ-Ага, който е располагалъ съ сѫдбата на цѣлия Рупчосъ, на врѣмето когато сѫ се опрѣдѣляли границитѣ на селата, дадено му е пространно селско землище. Землището на това село граничи съ землищата на селата: Перущица, Брѣстовица, Дормушово, Брѣзовица, Лилково, Чюриково, Осиково, Черешово и Чюрень. Лѣжи 8 часа на Югъ отъ Пловдивъ, 4 часа вѫтрѣ въ Родопитѣ, 3 часа на Югъ отъ севѣрната граница на непокорнитѣ села, 13 часа къмъ Сѣверъ отъ турско-румелийската Берлинска граница, 1 часъ къмъ Истокъ отъ Черешово и 1 часъ къмъ югоистокъ отъ Чюрень.

Селото Тѫмрѫчь до 1881 год. е управлявано отъ румелийското правителство и въ официалната статистика за 1880 год. личи като прѣдадено. Тѫмрѫчлията Ахмедъ-Ага, прѣзъ онова врѣме, управляваше 13-тѣ Рупчосски и 4-тѣ Пещерски села отъ с. *Настанъ*, та че като видѣ, че автономското правителство легко глѣдаше на непрѣдаденитѣ села, обърна и мѣсторождението си Тѫмрѫчь къмъ непредаденитѣ села, или по-добрѣ къмъ Републиката, защото мѫчно му е било да търпи единъ Пловдивски турчинъ (не помакъ) да управлява любимата му родина.

Споредъ румелийската статистика за 1880 год. въ Тѫмрѫчь е имало 120 кѫщи, 144 дамакинства съ 732 д. жит. (364 м. 368 ж.). Разбира са че въ 1880 год. много отъ избѣгалитѣ въ по-вѫтрѣшнитѣ села помаци не сѫ са били още завърнали, защото сѫ са бояли да ги не накаже Румелийското правителство за старитѣ имъ прѣстѫпления и звѣрства. Прѣзъ 1872 год. това село е имало 300 кѫщи и плащало на турското правителство 8528 гр. вергия, 7100 гр. десятъкъ, 8272 гр. бегликъ, сичко 23,900 гр.

2. **Петваръ,** малко къмъ югоистокъ отъ Тѫмрѫчь. И това село въ началото подиръ освобождението бѣ покорено и са управляваше отъ Румелийскитѣ власти, а послѣ се прѣхвърли подъ Републиката. Споредъ статистиката отъ 1880 год., това село е имало 28 кѫщи, 31 домакинства и 153 д. жит. (69 м. и 84 ж.) разбира са, че до когато е управлявано отъ Румелия, голѣма часть отъ жителитѣ му сѫ били въ по-вѫтрѣшнитѣ непокорни села и сѫ се завърнали послѣ, слѣдъ присъединението му къмъ Републиката, кѫдѣ края на 1880 год. Когато е ставало народното прѣброяване, то е било покорно на Румелия и въ таблицата за Рупчосската околия го видимъ като такова. По-послѣ обаче, когато въ Дирекцията на Вѫтр. Дѣла сѫ съставлявали общата вѣдомость за всичкото население въ цѣлата область, видимъ, че Петваръ отъ прѣдадено станало непрѣдадено село, каквото го видимъ въ забѣлѣжката подъ общата таблица.[1]) Споредъ свѣденията отъ Ахмедъ Ефенди Салиевъ, това село прѣди войната е имало 80 кѫщи. Че населението въ Петваръ е повече отъ колкото е прѣброено въ 1880 год., можемъ да прѣдполагаме по това, че въ 1872 год. това село е плащало 2774 гр. вергия, 8000 гр. десятъкъ и 5952 гр. бегликъ, сичко, 16,726 гр. или

1) Гл. Официална статистика на източно-румелийското население, 1880. Ст. 16 и 88.

$^{2}/_{3}$ отъ сумата, която е плащало Тжмржчь за сжщата год., а Тжмржчь е имало преди войната повече отъ 300 кжщи.

3. **Брѣзовица.** Това село лѣжи при единъ лѣвъ притокъ на рѣката, що тече прѣзъ Ситово и Дормушово. Расположено е 1 часъ къмъ истокъ отъ Тжмржчь, 2 $^{1}/_{2}$ часа къмъ югъ отъ Дормушово, 1 $^{1}/_{2}$ ч. къмъ западъ отъ Ситово, 1 часъ къмъ северъ отъ Лилково, 8 часа на югъ отъ Пловдивъ, 4 часа на вътрѣ въ Родопитѣ, 9 часа къмъ сѣверъ отъ центра на Рупчоската Околия Чепеларе, и 10 часа къмъ сѣверъ отъ южната граница на Ист. Румелия. И Това село, както и Петваръ е въ коритото на Дерменъ-Дерската рѣка. То е присъединено въ 1881 год. къмъ непрѣдаденитѣ села, слѣдъ като го управлявало Румелийското правителство, а послѣ са е обрѣщало ту къмъ Автаномията ту къмъ Републиката двѣ години. Спорѣдъ румелийската статистика отъ 1880 год. имало е 20 кжщи, 25 домакинства съ 142 д. жит. (76 м. и 66. ж.) плащало е 1923 гр. вергия, 4000 гр. десятъкъ, 4414 гр. бегликъ, сичко 10,337 гр. Това село си остана на Княж. България.

4. **Черешово,** расположено на една височина между Чюренската и Черешовската рѣки, дѣсни притоци на Кричма. Лѣжи 2 ч. къмъ западъ отъ Тжмржчь, 1 ч. къмъ юго-западъ отъ Чюрень, 2 $^{1}/_{2}$ часа къмъ югоистокъ отъ Осеново (Пещерска Околия), 1 $^{1}/_{2}$ часъ на дѣсно отъ р. Кричма, 2 $^{1}/_{2}$ часа къмъ сѣверо-истокъ отъ Форцово (Пещерска Околия) 1 $^{1}/_{2}$ ч. къмъ сѣверъ отъ Осиково. Географическото му положение и разстоянието му отъ Пловдивъ, полето и границата е сжщо, както на Тжмржчь. И това село е управлявано нѣколко врѣме отъ Румелийското правителство и послѣ е присъединено къмъ непрѣдаденитѣ села. Въ 1880 год. е било прѣброено отъ румелийскитѣ власти, които сж намѣрили 28 кжщи, 30 дом. съ 113 ж. (54 м. 59 ж.). Въ турско врѣме имало 40 кжщи и е плащало 1387 гр. вергия, 4000 гр. десятъкъ, 2929 гр. бегликъ, сичко 8316 гр.

5. **Осиково.** 3 часа къмъ югозападъ отъ Тжмржчь, 2 часа къмъ истокъ отъ Форцово, 3 $^{1}/_{2}$ ч. къмъ истокъ отъ Фотенъ, 1 часъ къмъ истокъ отъ р. Кричма, 3 ч. къмъ сѣв. отъ Михалково и Чуриково, и 3 $^{1}/_{2}$ ч. къмъ западъ отъ Рахово, Лилково и Брѣзовица, 9 часа на югъ отъ Пловдивъ, 5 часа вътрѣ въ Родопитѣ, 4 часа вътрѣ отъ границата на непокорнитѣ села, 12 часа на вътрѣ отъ южната турско-румелийска граница при гората *Каинъ-Чалж.* Както за това, тъй и за слѣдующитѣ непокорни села нѣмаме на ржка никаква статистика за числото на жителитѣ, та ще трѣба читателитѣ сами да ги извличжтъ изъ числото на кжщята и цифритѣ на даждията, които сж плащали прѣди войната. Осиково имало 50 кжщи и плащало 2543 гр. вергия, 8600 десятъкъ, 6246 гр. бегликъ; сичко 17389 гр.

6. **Чуриково** лѣжи въ сѣверо-западнитѣ отлози на планината *Персенкъ,* на мѣстото дѣто нѣколко долове са събиржтъ и образувжтъ Михалковската рѣка, дѣсенъ притокъ на Кричма. Землището на това село граничи съ землищата на селата: Тжмржчь, Осиково, Михалково, Лясково, Чюкуръ-Кьой, Софтжще и Рахово. Отстои 3 часа къмъ югъ отъ Тжмржчь, 2 $^{1}/_{2}$ ч. къмъ югоистокъ отъ Осиково, 2 ч. къмъ истокъ отъ Михалково, 3 ч. къмъ сѣверъ отъ Лясково, 4 ч. къмъ сѣвероза-

падь отъ Чокуръ-кьой, 5 часа къмъ западь отъ Софтжще, 7 часа къмъ западь отъ Рахово, 2 $^1/_2$ отъ дѣсно на Кричма, 11 часа на югъ отъ Пловдивъ, 7 часа вътрѣ въ Родопитѣ, 6 часа къмъ югъ отъ границата между покорнитѣ и непокорни села, 10 часа къмъ сѣверъ отъ турско-румелийската граница. Прѣди войната е имало 80 кжщи и плащало е 2919 гр. вергия, 7500 гр десятъкъ, 6435 гр. бегликъ, сичко 16854 гр.

7. **Михалково** лѣжи 15 минути на дѣсно отъ р. Кричма. Граничи съ селата: Чуриково, Осиково, Форцово, Фотенъ, Селча (Пещерско, непокорно) и Лясково. Разстоянието му отъ Тжмржчь, Пловдивъ, Осиково и границитѣ и положението му въ Родопитѣ е сжщото, както на Чуриково. Отъ послѣдното село отстои 2 часа къмъ западъ, отъ Селча 1 ч. къмъ сѣвероистокъ, отъ Лясково три часа къмъ сѣверозападъ, отъ Фотенъ 3 часа къмъ югоистокъ, отъ Форцово 3 часа къмъ югъ. Плащало е 4064 гр. вергия, 13300 гр. десятъкъ, 8676 гр. бегликъ, сичко 26040 гр. Има 50 кжщи.

8. **Лясково** лѣжи въ западнитѣ расклонения на планината Кара-Балканъ, на мѣстото дѣто нѣколко дола сливающи се низъ Кара-Балканъ образувжтъ р. Шипка, която са влива въ Кричма близо до Михалково. Землището му граничи съ землищата на селата: Чюриково, Михалково, Дьовленъ, Брезье и Чокуръ-Кьой, отстои 6 часа къмъ югъ отъ Тжмржчь, 3 часа къмъ югъ отъ Чюриково, 3 $^1/_2$ ч. къмъ югоистокъ отъ Михалково, 4 часа къмъ сѣвероистокъ отъ Дьовленъ (Пещерско, непокорно), 2 $^1/_2$ часа къмъ с. отъ Брезенъ, 5 часа къмъ сѣверозападъ отъ Чепеларе, 4 часа къмъ западь отъ Чокуръ-Кьой, 14 часа на югъ отъ Пловдивъ, 10 ч. вътрѣ въ Родопитѣ, 1 $^1/_2$ ч. на дѣсно отъ р. Кричма, 10 часа на югъ отъ границата на непокорнитѣ села и 10 часа къмъ сѣверъ спорѣдъ берлинската граница на Ист. Румелия. Плащало е: 2629 гр. вергия, 13800 гр. десятъкъ, 9018 гр. бегликъ, сичко 25.447 гр. Повече отъ колкото Тжмржчь и по-малко отъ колкото Михалково. Имало е 80 кжщи.

9. **Брезье** лѣжи между Лясково, Бѣденъ-Баня, Грохотно, Мугла и Върбово. Отстои 2 $^1/_2$ ч. къмъ югъ отъ Лясково, 1 часъ къмъ истокъ отъ Бѣденъ-Баня, 3 $^1/_2$ ч. къмъ сѣвероистокъ отъ Грохотно, 5 часа къмъ сѣверъ отъ Мугла, 6 часа къмъ сѣверъ отъ турската граница, 3 часа къмъ сѣверо-западь отъ Широка Лжка, 1 $^1/_2$ ч. къмъ сѣверо-западь отъ Вьрбово, 5 ч. къмъ западъ отъ Чепеларе, 2 $^1/_2$ часа на дѣсно отъ р. Кричма, 8 $^1/_2$ ч. къмъ югъ отъ Тжмржчь, 16 $^1/_2$ ч. къмъ югъ отъ Пловдивъ, 12 $^1/_2$ ч. вътрѣ въ Родопитѣ, 12 $^1/_2$ ч. къмъ югъ отъ сѣверната граница на непокорнитѣ села, 8 часа къмъ сѣверъ отъ турско-румелийската граница. Плащало е прѣзъ 1871 год. 4946 гр. вергия, 18000 гр. десятъкъ, 9832 бегликъ; сичко 32,778 гр. Тжмржчь е плащало $^3/_4$ отъ количеството на даждията, които е плащало това село. Имало е 100 кжщи.

10. **Бѣденъ-Баня** лѣжи между Брезье, Дьовлень, Настанъ, Грохотно, Мугла и Вьрбово. Разстоянието му е 1 ч. къмъ западъ отъ Брезье, 1 $^1/_2$ ч. къмъ истокъ отъ Настанъ и р. Кричма, 2 ч. къмъ югоистокъ отъ Дьовлень, 2 $^1/_2$ ч. къмъ сѣвероистокъ отъ Грохотно, 4

ч. къмъ сѣверъ отъ Мугла, 2 часа къмъ западъ отъ Върбово, 6 ч. къмъ западъ отъ Чепеларе. Географическото му положение и разстоянията му отъ Пловдивъ, Тѫмрѫчь и границитѣ е сѫщото, както на Брезье. Плащало е 3759 гр. вергия, 19000 гр. десятъкъ, 12622 гр. бегликъ, сичко 35581 или $^2/_7$ повече отъ Тѫмрѫчь. Въ това село има минерални бани. Състои се отъ 80 кѫщи.

11. **Настанъ** лѣжи на р. Кричма, близо до мѣстото, дѣто въ нея са влива рѣката, която са набира низъ долинитѣ, по които сѫ разложени селата: Брезье, Бѣденъ-Баня, Върбово, Широка-Лѫка и Стойкитѣ. Това село граничи съ Пещерскитѣ села Дьовленъ и Кара-Булакъ (непрѣдадени) и съ Рупчосскитѣ Грохотно и Бѣденъ. Отстои $1^1/_2$ ч. къмъ югъ отъ Дьовленъ, 1 часъ къмъ сѣверо-истокъ отъ Грохотно, 3 ч. къмъ сѣверо-истокъ отъ Кара-Булакъ, 2 ч. къмъ западъ отъ Бѣденъ-Баня. Разстоянията му отъ Пловдивъ, Тѫмрѫчь и полето е равно съ онова на Бѣденъ-Баня. Отъ турско-румелийската граница, то е 4 часа вътрѣ отъ къмъ Западъ (Османъ-Баирь), 7 часа на вѫтрѣ отъ къмъ югъ (Каинь-Чалѫ-Тепе) и 7 часа отъ къмъ юго-истокъ (отъ планината Карлѫкъ). Отъ къмъ истокъ Настанъ е 4 часа на вѫтрѣ отъ границата между прѣдаденитѣ и непрѣдадени Рупчосски села. Плащало е 1496 гр. вергия, 11000 гр. десятъкъ, 11799 гр. бегликъ,— сичко 24299. Има 60 кѫщи.

12. **Грохотно** тоже лѣжи на р. Кричма въ низинитѣ на планина *Мурсалица*. Землището му граничи съ землищата на селата: Настанъ, Кара-булакъ, Гьовренъ и Бѣденъ-Баня. Отстои 1 часъ къмъ юго-западъ отъ Настанъ, $2^1/_2$ часа къмъ истокъ отъ Кара-Булакъ, $1^1/_2$ ч. къмъ сѣверъ отъ Гьовренъ, 7 часа къмъ западъ отъ Широка-Лѫка, $2^1/_2$ ч. къмъ юго-западъ отъ Бѣденъ-Баня, 11 часа на югъ отъ Тѫмрѫчь. Отъ Грохотно къмъ западъ прѣзъ Кара-Булакъ до турско-румелийската граница има $3^1/_2$ ч., къмъ югъ прѣзъ Гьовренъ, Балабанъ, Три-Градъ и Наиплие до най-южната точка на границата (Каинь-Чалѫ-Тепе) има 6 часа, къмъ юго-истокъ прѣзъ пл. Мурсалица и с. Мугла до пл. Карталъ-Кая, (водораздѣлъ на Арда и Кричма) има 7 часа. Грохотно е 5 часа къмъ западъ отъ границата между прѣдаденитѣ и непрѣдадени села. Плащало е 869 гр. вергия, 5800 гр. десятъкъ и 4855 гр. бегликъ,—сичко 11524 гр. Имало е 50 кѫщи.

13. **Гьовренъ** единъ часъ къмъ истокъ отъ р. Кричма на мѣстото, дѣто са сбирѫтъ Мугленската р. *Тенесъ-Дереси* и *Триградската рѣка*, та образувѫтъ единъ отъ горнитѣ голѣми дѣсни Кричмини притоци. Граничи съ селата: Грохотно, Кара-Булакъ, Балабанъ и Мугла. Отстои $1^1/_2$ ч. къмъ югъ отъ Грохотно, $2^1/_2$ ч. къмъ югоистокъ отъ Кара-Булакъ, 1 ч. къмъ сѣверь отъ Балабанъ, $3^1/_2$ ч. къмъ сѣвероистокъ отъ Мугла. До турско-румелийската граница то е близо $3^1/_2$ часа къмъ западь, $4^1/_2$ ч. къмъ югъ, 5 ч. къмъ юго-истокъ. Къмъ истокъ до границата, между прѣдаденитѣ и непрѣдадени села, може да са отиде за 6 часа. Отъ Гьовренъ до Тѫмрѫчь има $12^1/_2$ ч., до Пловдивъ — $18^1/_2$ ч., до Чепеларе — 10 часа, до Широка-Лѫка — 7 часа. Плащало е 723 гр. вергия, 18200 гр. десятъкъ, 4383 гр. бегликъ,— сичко 23306 гр. Има 50 кѫщи.

14. **Балабанъ** лѣжи между р. Кричма и Триградската рѣка. Граничи съ Гьоврень, Кара-Булакъ (Пещерско), Барутинъ (напрѣдъ Пазарджикско, сега Неврокопско), Три-Градъ и Мугла. Отстои $1^1/_2$ ч. къмъ югъ отъ Гьоврень, 3 часа къмъ югоистокъ отъ Кара-Булакъ, $1^1/_2$ къмъ сѣверъ отъ Триградъ, 4 часа къмъ сѣверо-западъ отъ Мугла. Отъ Балабанъ до турско-румелийската граница има 2 часа, ако вървимъ къмъ западъ, 5 часа — къмъ югъ и 6 часа къмъ югоистокъ. Къмъ западъ отъ Балабанъ до турската граница нѣма никакво друго село, къмъ югъ има още 2 села, а къмъ югоистокъ и истокъ ни едно. Това село е 13 часа на югъ отъ Тѫмрѫчь, 20 ч. на югъ отъ Пловдивъ, 17 ч. вѫтрѣ въ Родопитѣ, $^1/_2$ ч. къмъ истокъ отъ р. Кричма. Въ турско врѣме е плащало 8114 гр. вергия, 16000 гр. десятъкъ, 5764 гр. бегликъ,—сичко 29878 гр. Това село има 200 кѫщи.

15. **Мугла** въ горното корито на р. Тенесъ-Дереси, Кричминъ притокъ. Граничи съ селата: Гьоврень, Балабанъ, Три-Градъ, Кюстенджикъ, Пашмаклѫ (въ Ахѫ-Челебийската каза, Одринско), Широка-Лѫка, Върбово, Брѣзье и Бѣденъ. Отстои $3^1/_2$ ч. къмъ юго-истокъ отъ Гьоврень, 4 часа къмъ юго-истокъ отъ Балабанъ, $3^1/_2$ ч. къмъ сѣверо-истокъ отъ Три-Градъ, 4 часа къмъ сѣверъ отъ Кюстенджикъ, 7 часа къмъ сѣверо-западъ отъ Пашмаклѫ, 6 ч. къмъ юго-западъ отъ Широка-лѫка и Върбово, 7 часа къмъ югъ отъ Брезье и $6^1/_2$ часа къмъ югъ отъ Бѣденъ-Баня. Това село отстои отъ турската граница 6 часа отъ къмъ западъ, 4 ч. отъ къмъ югъ и 3 отъ къмъ юго-западъ. Разстоянието му до Тѫмрѫчь, до сѣверната граница на непрѣдаденитѣ села, до приполието и до Пловдивъ е сѫщото онова на с. Балабанъ. До источната граница на непрѣдаденитѣ села, то е близо $1^1/_2$ часа, понеже землището му граничи и съ землището на Широка-Лѫка. Широколѫчане и Върбовци имѫтъ земи въ землището на Мугла и сѫ били принуждавани отъ спомѣнѫтитѣ християнски села да плащѫтъ данъкъ на Републиката прѣзъ врѣмето на автономията. Мугла е родното мѣсто на единъ голѣмецъ, Еюбъ-Ага, ближенъ другарь и сподвижникъ на Тѫмрѫчлията Ахмедъ-Ага по учреждяването на Родопската Република. Въ Мугла правѭтъ много хубави бъкли за вода. Това село е плащало въ 1871 год. 4918 гр. вергия, 10000 гр. десятъкъ, 1958 гр. бегликъ,—сичко 16876 гр. Състои отъ 150 кѫщи.

16. **Три-Градъ** лѣжи на единъ отъ горнитѣ притоци на р. Кричма. Граничи съ селата: Балабанъ, Барутинъ (преди войната Пазарджикско, сега Неврокопско), Наиплие, Кюстенджикъ и Мугла. Отстои 2 часа къмъ югъ отъ Балабанъ, $3^1/_2$ ч. къмъ истокъ отъ турската граница, 2 часа на дѣсно отъ р. Кричма, $2^1/_2$ ч. къмъ сѣвероистокъ отъ Наиплие, 4 часа къмъ сѣверъ отъ турската граница, $3^1/_2$ часа къмъ сѣверо-западъ отъ Кюстенджикъ, $3^1/_2$ часа къмъ юго-западъ отъ Мугла. Отъ Тѫмрѫчь и Пловдивъ, то е 2 часа по на югъ отъ колкото Балабанъ. Около това село, което е едно отъ най-старитѣ въ Родопитѣ, има развалини отъ крѣпости, черкви и мънастири[1]). Самото

1) У Г-на Ст. Джансѫзовъ са намира единъ важенъ старъ турски документъ за Три Градъ. Този документъ е изваденъ отъ Областната Архива въ Одринъ, но не можахъ да зема прѣписъ отъ него.

му име ни дава да разберемъ, че въ старо врѣме трѣба да е било паланка или градъ. Тукъ е мѣсторождението на единъ голѣмецъ помакъ Хаджи Хасанъ-Ага—другарь на Тжмржчлията Ахмедъ-Ага и управитель на непрѣдаденитѣ села, додѣто още Турция явно не са мѣсяше въ вътрѣшнитѣ имъ дѣла. Три-Градлията Хасанъ Ага е най-много работилъ да останжтъ непокорни и четиритѣ Пещерски села: Селча, Дьовленъ, Кара-Булакъ и Наиплие, чиито кметове не веднажъ не дважъ, придружени отъ депутации, молиха Пещерския Окол. Началникъ, Татаръ-Пазарджикский Окр. Управитель и Пост. Комитетъ да ги присъединжтъ къмъ автономията.

Три-Градъ е плащало 8418 гр. вергия, 21850 гр. десятъкъ, 4585 гр. бегликъ,—сичко 34843 гр. Има 300 кжщи.

17. **Кюстенджикъ** лѣжи въ горньото течение на Три-Градската рѣка, $^1/_2$ часъ до турската граница къмъ Одринско и къмъ Македония, дѣто е водораздѣла на р. р. Марица, Мѣста и Арда. Граничи съ селата: Три-Градъ, Дешюкъ-Дере, Пашмаклж и Мугла. Отстои $3^1/_2$ ч. къмъ юго-истокъ отъ Три-Градъ, 2 часа къмъ истокъ отъ Дешюкъ-Дере, $^1/_2$ часъ на вътрѣ отъ турската граница, 4 часа къмъ югъ отъ Мугла, 17 часа на югъ отъ Тжмржчь, 25 часа на югъ отъ Пловдивъ, 8 часа къмъ юго-западъ отъ Широка-Лжка и 10 часа по сжщата посока отъ Чепеларе. Плащало е въ турско врѣме 1313 гр. вергия, 5700 гр. десятъкъ, 2232 гр. бегликъ,—сичко 9245 гр. Това село има 50 кжщи.

18. **Селча** (въ Пещерската Околия) или *Селица* лѣжи $^1/_2$ часъ на лѣво отъ р. Кричма. Граничи съ селата: Михалково, Фотенъ, Дьовленъ и Лясково. Отстои 1 ч. къмъ юго-западъ отъ Михалково, $2^1/_2$ ч. къмъ юго-истокъ отъ Фотенъ, 4 часа къмъ сѣверъ отъ Дьовленъ, $3^1/_2$ къмъ сѣверо-западъ отъ Лясково, 8 часа къмъ юго истокъ отъ Батакъ, 10 часа къмъ югъ отъ Пещера, 14 къмъ югъ отъ Пазарджикъ, 12 часа къмъ юго-западъ отъ Пловдивъ, 7 часа на вътрѣ отъ турската граница въ сѣверо-източно направление. Границата между автономията и републиката е 1 ч. къмъ сѣверо-западъ отъ Селча. Плащало е 2528 гр. вергия, 10600 гр. десятъкъ, 6058 гр. бегликъ,—сичко 19186 гр. Има 50 кжщи.

19. **Дьовленъ**, най-голѣмото между непрѣдаденитѣ села, лѣжи на дѣсния брѣгъ на р. *Домузъ-Дере* — най-голѣмъ Кричминъ притокъ отъ лѣво — $^1/_2$ часъ до втичанието му въ Кричма. Граничи съ Селча, Доспатъ (напрѣдъ Пазарджикско, сега Неврокопско), Лжджа-Кьой, (сжщо) Кара-Булакъ, Настанъ, Бѣденъ-Баня и Лясково. Отстои 4 часа къмъ югъ отъ Селча, 5 ч. къмъ истокъ отъ турската граница (Македония), 4 ч. къмъ севѣро-истокъ отъ Кара-Булакъ, $1^1/_2$ ч. къмъ севѣръ отъ Настанъ, 2 ч. къмъ севѣро-западъ отъ Беденъ-Баня, 4 ч. къмъ юго-западъ отъ Лясково, $7^1/_2$ ч. къмъ юго-истокъ отъ Батакъ, 14 ч. къмъ югъ отъ Пещера, 18 часа къмъ югъ отъ Пазарджикъ, 15 часа къмъ юго-западъ отъ Пловдивъ. Населението са занимава съ правяние аби за *кепи*, съ земледѣлие, скотовъдство и катранджилжкъ. Въ това село прѣзъ 1880 год. са срѣщнаха Сереский Мютесарифъ и Пазарджикския префектъ за прѣдаванието Румелии четиритѣ непокорни

села отъ Пещерската околия. По поводъ на това, тогавашния кмѣтъ биде убитъ отъ управляющитѣ непрѣдаденитѣ села.

Дьовленъ е плащало на турското правителство въ 1872 год. 6421 гр. вергия, 17100 гр. десятъкъ, 17460 гр. бегликъ,—сичко 40981 гр. Има 350 кѫщи.

20. **Кара-Булакъ** лѣжи $1^1/_2$ ч. на лѣво отъ Кричма, на една височина между два Кричмини притока. Граничи съ Настанъ, Дьовленъ, Барутинъ, Балабанъ, Гьовренъ и Грохотно. Отстои 3 ч. къмъ юго-западъ отъ Настанъ, 4 ч. къмъ юго-западъ отъ Дьовленъ, $1^1/_2$ ч. на вѫтрѣ отъ турската граница, 3 ч. къмъ сѣверо-западъ отъ Балабанъ, $2^1/_2$ ч. къмъ сѣверо-западъ отъ Гьовренъ, $2^1/_2$ ч. къмъ западъ отъ Грохотно, $7^1/_2$ часа къмъ западъ отъ границата между автономия, та и републиката. Плащало е 5260 гр. вергия, 12500 гр. десятъкъ-5967 гр. бегликъ; сичко 23727 гр. Има 100 кѫщи.

21. **Наиплие** или **Попово** лѣжи при изворитѣ на р. Кричма, — най-южно село на Пазарджикското окрѫжие и Пещерската Околия. Граничи съ Барутинъ, Рахово (Неврокопско), Дешюкъ-Дере и Триградъ. Отстои $^1/_2$ ч. отъ турската граница къмъ Македония, $1\,^1/_2$ ч. къмъ западъ отъ Дешюкъ-Дере, $2^1/_2$ часа къмъ юго западъ отъ Триградъ, 20 ч. къмъ югъ отъ Пазарджикъ, 24 ч. на югъ отъ Пловдивъ, 13 ч. къмъ юго-западъ отъ Широка-Лѫка и 16 ч. къмъ юго-западъ отъ Чепеларе. Плащало е прѣди войната 8203 гр. вергия, 8250 гр. десятъкъ, 1651 гр. бегликъ,—сичко 18104 гр. Има 200 кѫщи.

Сичкитѣ 21 села сѫ имали 2445 кѫщи и плащали 83735 гр. вергия, 240300 гр. десятъкъ и 141108 бегликъ—сичко 465143 гр. или 4600 л. Суммата на беглика пада върху 31377 овце и кози, но тая сумма е официалната, която е зимало царското правителство; а истинското число на овцитѣ и козитѣ е двойно отъ горѣприведеното, защото самия Тѫмрѫчлия е крилъ $^1/_4$ отъ овцетѣ и козитѣ и $^1/_4$ е крило населението, за да му е беглика по-ефтинъ. Така щото излиза, че въ онова планинско широко краище прѣзъ 1872 год. сѫ пасли повече отъ 60000 овце и кози, освенъ онези, които сѫ зимували въ приморската равнина, дѣто сѫ били прѣброени прѣзъ Мартъ и тамо сѫ платили беглика.

Отъ общата цифра на даждията излиза, че ист. румелийското правителство, освенъ исторический черннъ позоръ, който то спечели за страницитѣ на българската история по византийски съображения, чрезъ незавземанието о врѣме непокорнитѣ села, но то още е принесло загуби на областния ковчегъ за 8 години близо 36800 турски лири, които би трѣбало сега да са отбиѭтъ на Портата при исплащание дълга на Ист. Румелия до 6 Септемврий 1885 год.

Ако горнитѣ села бѣха завземени на врѣмето, производителностьта въ тѣхъ щѣше да са увеличи и вѣроятно е, че и повече присъдди щѣше да има и за областьта и за окрѫжията Пловдивско и Пазарджикско.

Сега ще пристѫпимъ къмъ събитията отъ 1876 год. насамъ.

IV.

Прѣзъ врѣмето на Срѣдно-Горско-Родопското възстание въ 1876 год. Рупченскитѣ помаци за една нощь, въоружени по заповѣдь отъ Одринския Валия, направиха много пакости на българскитѣ населения при потушението на възстанието. Тѣ бѣха участници въ опустошението на Перущица, исклаванието на Батакъ и звѣрствата въ Брацигово, Панагюрище и др. мѣста. Прѣзъ това врѣме тѣ нанесоха голѣми пакости и на съсѣдитѣ си българи въ Рупченската и Ахѫ-Челебийска околии и въ Конушко, Пловдивско и Пазарджикско. Тѣхенъ главенъ водитель въ това фанатическо движение бѣ Тѫмрѫчлията Ахмедъ-Ага, който имаше за помощници: брата му Исмаилъ-Ага, сина му Алилъ-Ага и приятелитѣ му: Барутинлията Ахмедъ-Ага, Доркевалията Мехмедъ-Ага и Дели-Ахметя Лакавски. Помацитѣ са върнаха отъ похода си съ бюлюци овци и говеда и товари плѣнь. Ето дѣ води началото си въпроса за днешнитѣ непокорни села. По заповѣдь пакъ отъ Пловдивъ, разюзденитѣ помаци обезоружиха мирното българско население въ Рупчоската Околия, за да му земѫтъ по-хубавитѣ пушки и за да го обиратъ безъ никаква опасность отъ самобранение.

Не по-добрѣ са отнасяха Рупчосскитѣ помаци къмъ тѣхнитѣ едноплѣменни съсѣди и тогава, когато Россия са биеше съ Турция. Като бѣ страхъ помацитѣ да идѫтъ до мѣстата на биткитѣ и да са биятъ съ русскитѣ войски, тѣ на чети крьстосваха подбалканскитѣ, срѣдногорскитѣ и родопскитѣ български села, за да си отмьщавѫтъ прѣдварително за бѣдитѣ и нещастията, които щѣха да имъ са струпѫтъ върху главитѣ, слѣдъ съвършенното разбивание турскитѣ войски. Помацитѣ никакъ не мисляха да не ще бѫдѫтъ избити, исклани и избѣсени отъ русситѣ, за тѣхнитѣ свирѣпства и безчеловѣчни работи прѣзъ пролѣтьта въ 1876 год. Заради това, тѣхното бѣснѣяние растѣше наравно съ русскитѣ успѣхи.

Когато слѣдъ разбиванието на Сюлейманъ-Пашовата армия подъ Пловдивъ при с. Кара-Агачь, Русситѣ навлѣзоха въ Родопитѣ възъ сичкитѣ пролѣзи, Рупчосскитѣ помаци оплѣниха сичкитѣ имъ ближни български села и побѣгнаха за южнитѣ Родопски поли. Точно въ това врѣме, Рупцитѣ оживѣха и въоружени съ мартинки, земани отъ бѣгающитѣ турски войници, на чети клѣкнаха низъ помашкитѣ села за отмьщение. Ала помацитѣ нѣмаше; за това намѣсто тѣхъ испатиха жилищата имъ, кѫщитѣ имъ и чифлицитѣ на Тѫмрѫчлията и по-прочутитѣ му другари. Мѣсторождението на тоя прочутъ по цѣла Тракия българинъ-мохамеданецъ бѣ прѣобърнато на пепель и грамади (купища). Думата ми е за с. Тѫмрѫчь.

На 5 и 6 Януарий рускитѣ войски завзеха Родопскитѣ пролѣзи за къмъ Рупчосъ. Както мисляха много-страдалнитѣ рупци, дошли бѣха крайнитѣ денье на турското царство и трѣбвало да се отмьстѫ на злодѣйцитѣ. Започнѫха да прѣслѣдватъ бѣгающитѣ турски войници и бѣжанци. Рупцитѣ съставиха чети, които са присъединяваха къмъ Казашкия отрядъ на Генералъ-Майора Черевина, който отрядъ на 10

Януарий навлѣзе прѣзъ Станимакския пролѣзъ въ Родопитѣ, за да прe-слѣдва частитѣ отъ разбѣгалата се Сюйлеманъ-Пашова войска слѣдъ поражението ѝ при Кара-Агачь на 3 и 4 Януарий. Четитѣ спомагаха казацемтямъ при обезоружванието на многобройнитѣ войници, чието оржжие просто се прѣобръщаше на негодно, чрѣзъ строшавание о каменьетѣ. На 15 Януарий казацитѣ стигнаха въ Павелско и Фойна, на 16 въ Чепеларе, а на 17 въ Ахж-Челебиската каза, отъ дѣто низъ долината на Арда прѣзъ Дари.Дере и Султанъ-Ери слѣзоха въ Едрене. Рупцитѣ са върнаха отъ Ахж-Челеби. Мѣстото му е да са спомѣне, че въ анархията отъ 6 до 18 Януарий много стари смѣтки са видѣха въ Родопскитѣ планини, но твърдѣ малцина рупченски помаци пострадаха, защото като замѣсени въ звѣрствата прѣзъ 1879, тѣ бѣха побѣгнали и са завърнаха чакъ сѣтнѣ, когато са уталожиха работитѣ.

V.

Спорѣдъ прѣдварителний договоръ между Руссия и Турция отъ 19 Февруарий 1878 год. приврѣменната демаркационна линия бѣ опрѣдѣлена по водораздѣла между Маричинитѣ притоци (въ това число и р. Арда) отъ една страна и рѣкитѣ що са вливжтъ въ Бѣло море отъ друга страна[1]). По това опрѣдѣление, демаркационната линия отъ върха Крушово отиваше по источна посока върхъ южния Родопинъ гребень дори до Макри и Деде-Агачь, отъ дѣто нататъкъ линията отиваше по Бѣломорското прибрѣжие до С. Стефанъ. Но русскитѣ войски незавзеха това пространство. Особенно широката долина на р. Арда, като малко извѣстна, оставена бѣ на произвола. Мохамеданското население по лѣвата страна на Ардиното корито бѣ до нѣкждѣ обезоржжено кое отъ казашката бригада на Генералъ Майоръ Черевина, кое отъ въоруженото християнско българско население. Отъ самъ Арда устроили са бѣха приврѣменни управления съ мѣстна полиция.

По Св. Стефанския договоръ, югоисточната граница на Голѣмото Българско Княжество са потѣгли по на сѣверъ отъ демаркационната линия, а именно по водораздѣла на Арда и Марица отъ планината Крушово до извора на р. *Ашикларъ Дере*, по която рѣка границата са спущаше и влизаше въ р. Арда, така щото тая неправилна граница произведе слѣдующитѣ сѣтнини: а) Кричимската долина, населена исключително съ помаци, остана на Българското Княжество; б) лѣвитѣ притоци по горното корито на рѣка Арда, населени повече съ българи-християне, останаха на Турция и в) части отъ Султанъ-Ерската, Чирменската и Хаскьойската кази, а именно онѣзи части, населени съ *чисто турско* население, оставаха въ Княжеството. Като са научиха помацитѣ низъ Ардината долина за новата граница, подигнаха са на 15 Мартъ противъ приврѣменнитѣ управления, обезоржжиха българо-християнскитѣ населения, въоружиха са тѣ и са присъединиха къмъ Турското Родопско въстание, което по-отнапрѣдъ бѣ организиралъ Сенклеръ и което до 1-й Априлъ са распрострѣ отъ Неврокопъ до Димотика на длъжь и отъ южнитѣ Родопски поли до во-

1) Гл. Военний Сборникъ. 1878. Мартъ. II. 264.

доразДѣла на р. р. Арда и Мѣста съ р. Марица. На 1-й Априлъ възстаницитѣ завзеха новата демаркационна линия по водораздѣла между Марица и Арда. Тѣ прѣкѫснаха съобщенията съ окупиранитѣ отъ русскитѣ войски мѣстности, а отъ друга страна започнаха да правятъ нападки къмъ Рупчоската Околия.

Настана врѣме за нови тѣгла на рупцитѣ, които тоже бѣха окървавили ножь съ человѣческа кръвь. Помацитѣ искаха да отмьщаватъ за това. Въ редоветѣ на Родопскитѣ възстанници имаше много рупченски помаци, а западния Рупчосъ, т. е. долината на Кричма бѣ цѣлъ възсталалъ. Отъ начало русското окупационно управление не обръщаше внимание на това мохамеданско движение; но когато възстанницитѣ минаха демаркационната линия, когато вовлѣкоха въ възстанието и селата: Карамушица, Еръ-Кюприя, Дряново, Богутюво и Софтѫще, когато започнаха да нападѫтъ къмъ Югово, Павелско, Фойна, Ситово, Лилково, Малево и Рахово, и когато занаближаха сегашнитѣ Конушки села Тополово, Орѣшецъ, Червенъ, Чаушово и Бачково, Русситѣ са сѣтиха, че работата не е тъй „игрушка съ баши-бозуками.“ Веднага станаха распореждания отъ Пловдивския Генералъ-Губернаторъ за испращанието нѣколко *отряда* възъ Родопитѣ, та да пропѫдятъ отъ день на день напрѣдвающитѣ възстаници.

Русскитѣ отряди, придружени отъ по нѣколко български чети изъ Родопскитѣ села задъ и отсамъ демаркационната линия, възлѣзоха на 15 Май прѣзъ Тополово, Станимака и Дерменъ-Дере. Съ своитѣ храбри юнаци и съ горскитѣ си топове, тѣ направиха по нѣколко партизански сбивания съ възстанницитѣ, додѣто ги прогониха задъ демаркационната линия. При бѣганието си отъ Рупчоската Околия, възстанницитѣ напакостиха и на едновѣрцитѣ имъ помаци въ Рупчоско и Ахѫ-Челебийско. Тѣ подпалиха и изгориха Рупчосскитѣ помашки села: Дряново, Борово, Богутюво и Лакавица. Изгориха и Дряновската джамия, пълна пълнинячка съ мартинкини патрони. На Ахѫ-Челебийскитѣ помаци напакостиха съ това, дѣто ги дигнаха да бѣгѫтъ къмъ дѣснитѣ Ардини долове, тъкмо когато са бѣха върнали отъ полето съ стадата си.

Слѣдъ пропѫжданието на възстанницитѣ задъ демаркационната линия, съобщенията между Рупчосъ и Ахѫ-Челебийско са подновиха. Русситѣ поставиха постове по линията. Но това бѣ за малко време, защото по причина на мѫчното доставяние храни за войската въ онези планински мѣста, Русситѣ оттѣглиха постоветѣ въ Югово, Бачково, Павалско и Рахово. Тогава възстанницитѣ и избѣгалитѣ Помаци започнаха да са движѫтъ отъ р. Арда къмъ Рупчосъ. А въ Кѫрджалѫ и западния Рупчосъ (днешнитѣ непокорни села) възстанницитѣ си върлуваха. Нито ги гониха русситѣ, нито мѣстата имъ окупираха.

Много пѫти българо-християнскитѣ населения изъ Рупчосъ и Ахѫ-Челеби са оплакваха на русскитѣ военни власти и искаха защита срѣщу възстанницитѣ, но рѣченнитѣ власти недаваха ухо на българскитѣ оплаквания. А не трѣбва да забравяме, това са вършаше именно въ онова врѣме, когато, проводената отъ Цариградъ по рѣшението

на Бер. Конгресъ[1]), Евр. Коммисия съ своитѣ умишленно скроени рапорти обвиняваше русскитѣ власти за безначалието гъ Родопскитѣ планини отъ 1 Мартъ сѣтнѣ.

Къмъ края на Августъ рупченскитѣ Българе сами зеха мѣрки за самозащита отъ нападателитѣ. Тѣ измолиха Родопския Войвода Петка изъ с. Дуванъ-Хисарь (Ференска каза), който прѣзъ пролѣтьта бѣ ималъ работа съ Родопскитѣ възстанници въ Димотишката околность, да отиде въ Рупчосъ, да състави контра-чети и да брани Българитѣ. Петко Войвода отиде въ Чепеларе, организира партизански отряди и завзе нѣкои погранични стратегически пунктове, та тъй можа да спре за малко врѣме помашкитѣ нападения къмъ източния Рупчосъ. По единъ протестъ обаче отъ страна на Високата Порта, русскитѣ военни власти съ измама го уловиха въ Чепеларе и вързанъ го докараха въ Пловдивъ съ петимата му главни другари. Оправданъ прѣдъ Императорския Коммисарь Князя Дондукова-Корсакова, той биде испжденъ отъ русскитѣ власти[2]) задъ демаркационната линия. Ала прѣзъ турска земя, той са върна отново въ Чепеларе и събра изново четитѣ си, за да брани източния Рупчосъ отъ нападенията, които му са правяха отъ къмъ западния, дѣто нито русски, нито турски власти бѣха уредени слѣдъ Януарското бѣгание. Това кранще, т. е. Кричимската долина бѣ оставена и отъ русскитѣ власти на произвола на нѣколцина отъ Сенклеровитѣ помощници по Родопското възстание.

Петко Войвода съ четитѣ си, успѣшно защищаваше християнскитѣ села въ източния Рупчосъ, чакъ до зимата въ 1878 год. Нѣколко пжти отблъсна нападателитѣ, които са мжчаха да вкаратъ въ кошарата си и помашкитѣ села Софтжще, Чокуръ-Кьой, Богутюво, Дряново, Лакавица, Карамушица и Ерь-Кюприя. И тѣ лесно би могли да направятъ това, ако не бѣха между тѣхъ българо-християнскитѣ села: Чепеларе, Широка-лжка, Върбово и Стойкитѣ, които Петко защищаваше. Кждѣ есеньта Петко Войвода нѣколко пжти напада селата Мугла и Брезье, за да ги завземе съ четитѣ си, но неможа да сполучи, защото небѣше съгласенъ съ неговата хайдутска команда другаря му Сотирския Попъ Тодорь и защото при първо гръмвание са пръсна дървения топъ.

Като занастжпва зимата, непокорнитѣ помаци отъ Кричимската долина помирясаха, а и Тжмржчлията Ахмедъ-Ага са опрости съ мисъльта да распростре властьта си и по източния Рупчосъ. Той тогава са ограничи въ 13 Рупчоски и 4 Пещерски села, учреди въ тѣхъ нѣкакво си народно управление — независимо нито отъ Турция, нито отъ окупационнитѣ власти — съ сѣдалище въ с. Настанъ. Управляваше той тия села безъ писани закони, които никакъ не бѣха завземани отъ окупационнитѣ власти. Помацитѣ мисляха, че русситѣ са страхуважтъ и за това не завзимжтъ спомѣнатата долина, още повече тѣ мисляха тъй, че артелщицитѣ на русскитѣ постове въ Дерменъ-Дере, Рахово и Павалско, кога влизаха въ района на незавзетитѣ мѣстности да купуватъ говѣда, отиваха безъ пушки. Недоглѣдванието и незачи-

1) Протоколи на Бер. Конгресъ. Протоколъ 18 и 19.
2) Марица. Год. I. Бр. 18. 8-а.

танието западния Рупчосъ (кричимската долина) отъ страна на русскитѣ окупационни власти, помацитѣ го смятряха за страхувание и подстрекавани отъ турскитѣ установени вече власти въ Пашмаклѫ и Неврокопъ, тѣ започнаха да проглясявѫтъ на лѣво и дѣсно, че не припознаватъ и нѣма да припознаватъ никога нито русска, нито турска, нито българска власть. Тукъ подъ покровителството на Тѫмрѫчлията намираха прибѣжище сичкитѣ по-главни съучастници въ утихналото къмъ края на Ноемврий Мохамеданско Родопско възстание. Отъ друга страна въ това малко планинско царствице са тури редъ въ вѫтрѣшното му управление и взе видъ на особенно политическо тѣло съ неопредѣленни и неприпознати още граници.

У издателя на тая книжка, намиратъ се за продань и слѣдующитѣ негови издания:

1) *Стенографически протоколъ* за митингътъ въ София на 19 Мартъ 1884 г. по разискване въпросътъ за съединението на двѣтѣ раздѣлени България. Стр. 24. Цѣна 60 пари.

2) *Спомъни за страшната прольтъ въ Ахж-Челеби* презъ 1876 г. Стр. 160. Цѣна 6 гр.

3) *Хилядогодишний Юбилей* на славянскитѣ просвѣтители Кирила и Методия въ София. Стр. 32. Цѣна 2 гр.

4) *Митингътъ въ София* на 6 Септемврий 1885 г. за разискване въпросътъ по провъзгласеното съединение на Ист. Румелия съ Княжеството. Стр. 16. Цѣна 1 гр.

5) *Десетогодишний юбилей* на Срѣдно-Горско-Родопското възстание въ 1876 г. отпразднуванъ въ Панагюрище на 20 Апр. 1886 г. Стр. 16. Цѣна 1 гр.

6) *Непокорнитѣ села въ Родопскитѣ планини.* Обективно разглѣдване тоя въпросъ за врѣмето отъ 1878 до 1886 год. Кн. II 1879—1883. Стр. 48. Цѣна 3 гр.

Сега се печататъ:

1) *Петко Войвода* бранитель на Родопскитѣ Българе до 1879 г. Тая книжка ще има до 100 стр. Раздѣлена е на 6 отдѣла. I. Географически очеркъ на една българска краинка въ юго-источнитѣ расклонения на Родопскитѣ планини. II. Животописни бѣлѣжки за Петка Войвода. III. Отличителни чърти изъ неговий своеобразенъ животъ. IV. Отличнитѣ му подвиги. V. Документи по дѣятелностьта му, и VI. Списъци на дружинитѣ му.

2) *Ржководство за изучванье българска стенография по системата на Габелзбергера,* приложена на българский языкъ отъ А. Безеншека.

Приготвени сж за печатание:

1) *Расходка отъ Искръ до Арда* презъ 1883 г. Въ тая книжка между другото има съврѣменни бѣлѣжки за Ист. Румелия, географически очеркъ на Одринската Областъ преди и слѣдъ войната, описание на Ахж-Челебийската Каза и водоописателенъ преглѣдъ на Ардиното корито отъ извора на р. Арда до устието ѝ въ Марица.

2) *Непокорнитѣ села* въ Родопскитѣ планини. Кн. III. Съ една карта за Рупчосската Околия. Въ тая карта ще бжде обозначена 1) Земята, която въ 1878 год. Тжмржчлията задържа и прогласи жителитѣ ѝ независими; 2) земята, която сжщия въ 1880 и 1881 год. превзе отъ Румелия и присъедини къмъ Републиката и 3) онази часть отъ земята на непредаденитѣ села, която пограничната турско-българска коммисия опредѣли да се повърне на България.

3) *Мохамеданското родопско възстание* въ врѣмето на Русската окупация презъ 1878 год.

4) *Ръчи и наздравици* исказани на 6 и 8 Апр. 1885 г. при угощенията по случай на хилядогодишнината на Кирила и Методия въ София.

5) *Обвинителната ръчь и защитата* по дѣлото на Сърбина (офицеръ на българска служба) подпоручикъ Бацета, уловенъ въ бѣгство.